

УДК 338.4

<https://doi.org/10.31713/ve1202411>

JEL: Q1, L94, O52

Коваль В. В. [1; ORCID ID: 0000-0003-2562-4373],

д.е.н., професор,

Соловйова О. М. [1; ORCID ID: 0000-0002-0441-5997],

к.е.н.,

Несененко П. П. [2; ORCID ID: 0000-0001-6399-3511],

д.е.н., доцент,

Палій С. А. [3; ORCID ID: 0000-0002-9265-6407],

к.н. з держ.упр., доцент

¹Ізмаїльський державний гуманітарний університет

²Одеський національний економічний університет

³Міжрегіональна Академія управління персоналом

ДЕРЖАВНА АГРАРНА ПОЛІТИКА ТА УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ

Україна відіграє важливу роль у формуванні міжнародної продовольчої безпеки. Події останніх років сприяли зниженню економічної ефективності розвитку аграрного сектору економіки, але завдяки позитивному розвитку державної аграрної політики України продукцією АПК був забезпечений не тільки внутрішній ринок країни, а чимало товарів було реалізовано на експорт. Руйнація інфраструктури аграрного сектору, порушення логістики збуту товару, погіршення стану земель є першочерговими питаннями для вирішення поряд із розробкою та впровадженням відповідних програм державної аграрної політики України.

В ході проведеного дослідження було виявлено підвищення рівня прямих та непрямих збитків, завданих АПК, земельним ресурсам та лісовому фонду, внаслідок воєнних дій на території України станом на червень 2023 року, за яким визначено, що вартість відновлення зруйнованих потужностей становить 1,32 млрд доларів; проаналізовано тенденцію зміни світових цін, цін на елеваторах та в портах України для зернових та олійних культур протягом 2021–2023 років, внаслідок чого виявлено, що ціни на відповідні культури на українському ринку знизились на близько 45% з причини відсутності можливості реалізації вільного експорту. Було визначено, що сучасна державна аграрна політика спрямована на переорієнтацію української економіки з сировинної на переробну, що сприятиме розвитку економіки України. За результатами проведених досліджень нами зауважено необхідність удосконалення та розвитку державної аграрної політики України в напрямі розбудови взаємодії процесів розширення асортименту виробництва, переробки, зберігання та постачання продукції, пошуку

оптимальних ланцюгів експорту товарів, розвитку цифровізації аграрного сектору на принципах циркулярної економіки.

Ключові слова: державне регулювання; сталий розвиток; землекористування; земельні відносини; економічні процеси.

Постановка проблеми. Україна характеризується наявністю розвиненої продовольчої інфраструктури, потужності якої спроможні постачати продукти харчування як на внутрішній ринок, так і на зовнішній. Водночас можливості країни формують потенціал щодо забезпечення продовольчої безпеки у світі, займаючи позиції на відповідному рівні одного з найбільших експортерів зернових культур (станом на довоєнний період) та соняшnikової олії. Воєнні дії на території України спонукали до порушення традиційних ланцюгів постачання, що викликало нестачу продовольства у більш ніж 345 мільйонів людей [1].

Руйнація української інфраструктури, підприємств виробничої сфери, проблеми зі збутом продукції тощо спонукали до зменшення виробництва аграрної продукції, погіршення стану земель та землекористування, значних втрат аграріїв. Ситуація, що склалася, вимагає коригування державної аграрної політики України в напрямі адаптації сільськогосподарської діяльності, підтримки аграріїв та вирішення наявних проблем подальшого розвитку аграрної сфери.

Вищевказані проблеми спонукали до проведення нами досліджень, метою яких є дослідження стану та можливостей провадження вітчизняної державної аграрної політики, пошуку шляхів економічного розвитку землекористування в Україні.

Матеріали і методи дослідження. Дослідження проводилося за результатами розвитку державної аграрної політики України в напрямі розвитку та відродження землекористування. В процесі написання статті використовувались наступні загальнонаукові методи дослідження: емпіричні (спостереження, опис) та теоретичні (аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, пояснення).

Напрями розвитку державної аграрної політики України проаналізовано за відомостями Департаменту аграрної політики, продовольства та земельних відносин [2] та Міністерства аграрної політики та продовольства України [3].

З метою проведення більш досконалого дослідження авторами використано статистичні дані, отримані в межах проекту USAID «Економічна підтримка України» [4]. Дані отримано поєднанням відповідної державної та регіональної статистики, з опитувань сільськогосподарських виробників.

Літературний огляд. Дослідження розвитку та проблем реалізації державної аграрної політики є активним питанням сьогодення і привертає увагу таких вчених, як Балян А. В., Гришова І. Ю., Шабатура Т. С. [5], Чечоткін В. В., Пристемський О. С. [6] та інші. Проблема розвитку землекористування та трансформації розвитку земельних відносин приділяють увагу Дорош Й. М., Мартин А. Г., Новаковська І. О. [7], Месел-Веселяк В. Я., Федоров М. М. [8] та інші вчені. Але питання раціонального визначення змісту, розробки та наряду впровадження ефективної аграрної політики і управління ефективним розвитком землекористування залишаються відкритими, вимагають свого дослідження, що і спонукало нас до вивчення відповідної теми та проведення дослідження.

Результати досліджень. Воєнні дії на території України спричинили ризики щодо продовольчої безпеки країни. Аналізуючи розміри втрат, слід зауважити, що станом на червень 2023 року, розміри прямих збитків АПК, земельних ресурсів та лісового фонду склали 8,7 млрд доларів, що включають втрати сільськогосподарської техніки, елеваторів та інших зерносховищ, тваринництва (від загибелі тварин та від забою внаслідок неможливості їх утримання), виробництва багаторічних культур через пошкодження насаджень, бджільництва, готової продукції (пошкодження та крадіжка). Вартість відновлення зруйнованих потужностей складає 1,32 млрд доларів (табл. 1).

Таблиця 1

Сума прямих та непрямих збитків, завданих АПК, земельним ресурсам та лісовому фонду, внаслідок воєнних дій на території України станом на червень 2023 року, млрд дол

Прямі витрати		Непрямі витрати	
Середньорічна площа лісових насаджень, знищених внаслідок лісових пожеж, гектарів	5270	Сукупні непрямі втрати через скорочення виробництва продукції рослинництва, млрд дол.	23,0
Втрати лісового фонду внаслідок лісових пожеж, мільйонів кубічних метрів деревини	82,9	Зменшення доходу через зниження виробництва – тваринництво, бджільництво, рибальство та аквакультура, млрд дол.	0,3
Оціночна вартість втрат лісового фонду внаслідок лісових пожеж, млрд доларів	4,5	Втрати внаслідок порушень експорту, млрд дол.	14,5
Знищення та пошкодження сільськогосподарської техніки, млрд дол.	4,66	Скорочення виробництва у тваринництві, млрд дол.	1,7

продовження табл. 1

Сукупна вартість знищеної та вкраденої продукції, млрд дол.	1,9	Удорожчання виробництва факторів (палива, мінеральних добрив), млрд дол.	0,8
Сумарна ємність зруйнованих зерносховищ, млн тонн виробленої продукції	8,2	Потребу в рекультивациі земель, млрд дол.	0,2
Ємність пошкоджених зерносховищ, млн тонн потужностей одночасного зберігання	3,2	Зменшення доходу через порушення логістики та зниження внутрішніх цін на основні експортні культури, млрд дол.	14,5

Джерело: сформовано за [4]

На червень 2023 року сума непрямих витрат АПК, земельних ресурсів та лісового фонду склала 40,3 млрд доларів. До них віднесені витрати рослинництва, тваринництва, збитки виробників сільськогосподарської продукції з причин порушення експорту, виробничих затрат, рекультивациі. Найбільшу питому вагу непрямих збитків зайняло зниження виробництва продукції рослинництва, з причини скорочення кількості посівних площ, модифікації виробничих технологій тощо (табл. 1).

Аналізуючи стан економічного розвитку сільськогосподарського виробництва протягом 2021–2023 років, слід зауважити про позитивні темпи росту галузі рослинництва. Порівняно кращий стан прибутковості зернових та олійних культур виявлено за 2023 рік, порівнюючи з показниками 2022 року, що відбулось за рахунок зниження виробничих та оптимізаціі логістичних витрат. В умовах зменшення фінансового забезпечення сільськогосподарських виробників продовжується тенденція до зниження кількості внесення добрив під сільськогосподарські культури, а саме, на близько 49%.

Зниження попиту використання зернового коридору, активізаціі діяльності річкових портів на Дунаї та європейських коридорів сприяло зниженню вартості експортної логістики на 4 відсоткових пункти у 2023 році, порівнюючи з 2022 роком.

З 2022 року світові ціни на зернові та олійні культури зросли в середньому на 19%, водночас ціни на відповідні види продукції на українському ринку знизились на приблизно 45% з причини відсутності можливості реалізаціі вільного експорту (рис. 1). В 2022–2023 роках українська аграрна продукція збувалась в основному через румунський порт Констанца та польський порт Гданськ, з січня 2024 року налагоджено експорт через порти Одеської області, що

сформувало перспективу збільшення цін на сільськогосподарську продукцію українського виробництва.

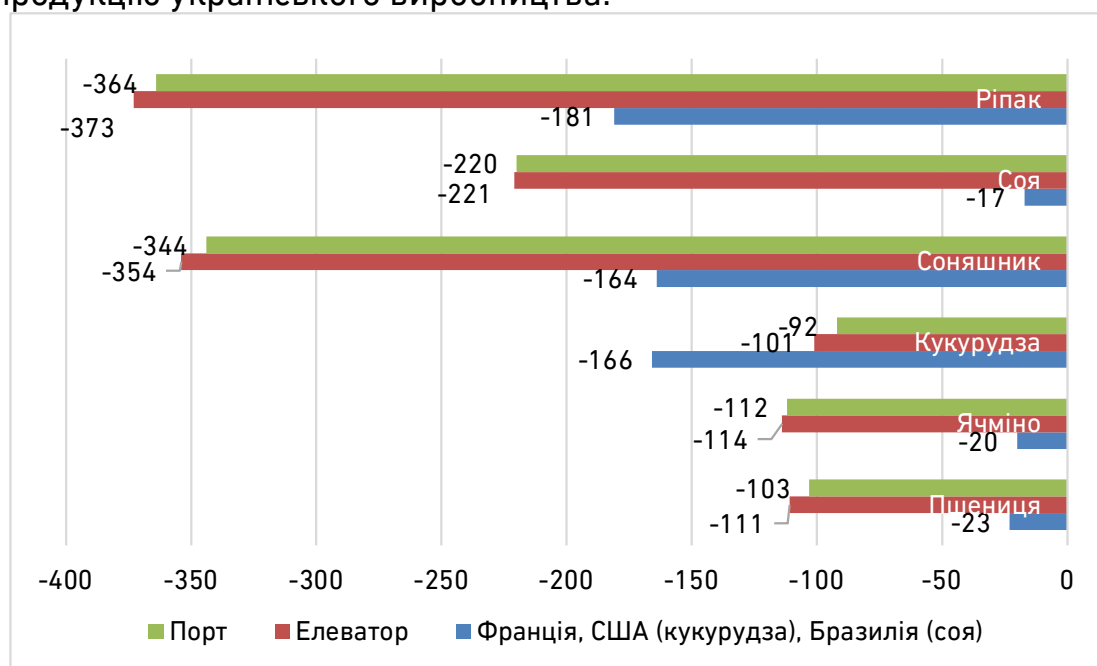

Рис. 1. Тенденція зміни світових цін, цін на елеваторах та в портах України для зернових та олійних культур протягом 2021–2023 років, дол. за тону
Джерело: сформовано за [9]

За результатами аналізу динаміки змін показників економічної ефективності розвитку галузі рослинництва України протягом 2021–2023 років, виявлено покращення у звітному 2023 та початку 2024 роках показника рентабельності виробництва пшениці та ячменю, порівнюючи з 2022 роком, що відбулось завдяки зростанню цін на елеваторах [9]. З причини зниження ціни на кукурудзу на зовнішньому ринку та значними її запасами на внутрішньому – рівень рентабельності кукурудзи знизився на 33 дол. за тону у січні 2024 року, в порівнянні з середніми показниками 2023 року. Ціни на соняшник, сою та ріпак підвищились, відповідно збільшився й показник рівня їхньої рентабельності у січні 2024 року, порівнюючи з 2021 роком (табл. 2). Український ріпак, орієнтований на експорт, весь розпроданий на період початку 2024 року, процес його експортного відвантаження ще триває.

Таблиця 2

Динаміка змін показників економічної ефективності розвитку галузі
рослинництва України протягом 2021–2023 років, %

Вид продукції	Загальні витрати	Урожайність	Прибуток/збиток
Озима пшениця	86,49	100,00	-99*
Ярий ячмінь	85,83	95,74	-102*
Кукурудза	89,81	60,20	-91*
Соняшник	83,01	89,66	-326*
Соя	88,29	92,31	25,18
Озимий ріпак	87,37	110,34	1,54

* відношення +/- показників 2023 року до 2021 року, дол. за тону
Джерело: розраховано за [9].

Порівнюючи результати економічної діяльності галузі тваринництва з галуззю рослинництва, необхідно зауважити про переваги в показниках прибутковості більшості її продуктів. Позитивна відповідна ситуація, на жаль, не прогнозована на 2024 рік, чому спонукатиме зростання вартості кормів на внутрішньому ринку, підвищення витрат на електроенергію, зниження купівельної спроможності українського суспільства [9]. За результатами аналізу галузі в розрізі видів продукції (табл. 3) в січні 2024 року, порівняно з 2023 роком, виявлено ріст прибутковості виробництва молока, що відбулось за рахунок збільшення цін на молоко. Протягом аналогічного періоду спостерігається продовження збитковості яловичини, що відбулось, головним чином, за рахунок зниження цін на м'ясо ВРХ. Аналогічна ситуація спостерігається і з виробництвом свинини, рентабельність виробництва якого знизилась на 0,40 грн за кг. Зменшення вартості кормів та зростання цін на м'ясо птиці спонукали до росту рівня рентабельності відповідного виду продукції на 0,37 грн за кг.

Таблиця 3

Аналіз змін показників економічної ефективності розвитку галузі
тваринництва України в січні 2024 року, в порівнянні з 2023 роком, %

Вид продукції	Загальні витрати	Ціна реалізації	Прибуток/збиток
Молочна продукція	96,43	102,63	120,00
Яловичина	97,61	85,80	-0,59*
Свинина	99,07	85,88	56,45
Курятина	94,67	99,07	109,09

*збитковість, дол. за кг
Джерело: розраховано за [9]

З вищепроведеного аналізу ми спостерігаємо розвиток аграрного сектору економіки України, який відбувається в складних умовах і потребує значної уваги в напрямі швидкої адаптації до змін та пошуку найоптимальніших варіантів покращення ситуації. Планування та реалізація державної аграрної політики України націлена на приділення максимальної уваги щодо розширення програм фінансування аграріїв та розширення аграрного бізнесу, зокрема, за підтримки Європейського Союзу в межах програми Ukraine Facility [10], за якою планується виокремлення у відповідному напрямі близько 50 млрд євро протягом 2024–2027 років. Вищевказана програма передбачає реалізацію реформ, які закладають основи для подальшого відновлення й розвитку економіки, сприяння інтеграції України до ЄС.

Протягом 2024 року уряд України планує сприяти позитивному аграрному розвитку, головним пріоритетом якого є переорієнтація економіки країни із сировинної на переробну (рис. 2), що включає наступні програми з підтримки сільськогосподарських виробників:

Рис. 2. Напрями державної аграрної політики України в 2024 році
Джерело: побудовано за [11].

- «доступні кредити 5-7-9», за якою кошти можуть отримати як агровиробники (до 90 млн грн), так і підприємства з переробки (до 150 млн грн);

- кредити аграріям, які обробляють до 500 га, в межах якої є можливість зменшення застави аграрієм під час реалізації процесу кредитування;

- гранти для розвитку садів і теплиць;

- компенсація до 50% вартості відновлення та будівництва систем меліорації;

- компенсація (до 25%) вартості вітчизняної сільськогосподарської техніки [11].

Підсумовуючи вищепроведені дослідження, необхідно зауважити про те, що всупереч перепонам, які стримують розвиток ефективного вітчизняного землекористування, аграрний сектор протягом 2022–2023 років виявив належну спроможність не тільки виробляти продукцію, але й реалізувати її на внутрішньому та зовнішньому ринках. В умовах, що склались, сформувався потреба в формуванні та реалізації нової моделі розвитку аграрного сектору під керівництвом державної аграрної політики, спрямованої не тільки на сприяння, але й на відновлення аграрного виробництва на деокупованих територіях.

Висновки та пропозиції. Воєнні дії на території України справили негативний слід на розвиток економіки загалом та аграрного сектору зокрема. Слід відмітити, що всупереч усім перепонам вітчизняний аграрний сектор зумів не тільки забезпечити продовольством внутрішній ринок, але й поповнити державний бюджет за рахунок експорту сільськогосподарської продукції (в 2023 році експортовано близько 67,5 млн тонн аграрної продукції).

Реалізація сучасної державної аграрної політики спрямована на переорієнтацію української економіки з сировинної на переробну, що сприятиме розвитку економіки України, забезпечить нові робочі місця та сформує інвестиційну привабливість для залучення іноземних інвестицій. Однак, слід вказати на необхідність її удосконалення та розвитку в напрямі розбудови взаємодії процесів розширення асортименту виробництва, переробки, зберігання та постачання продукції, пошуку оптимальних ланцюгів експорту товарів, розвитку цифровізації аграрного сектору на принципах циркулярної економіки.

1. Загроза продовольчій безпеці світу. URL: <https://mfa.gov.ua/protidiya-agresiyi-rf/zagroza-prodovolchij-bezpeci-svitu> (дата звернення: 18.03.2024). 2. Департаменту аграрної політики, продовольства та земельних відносин. URL: <https://agro.od.gov.ua/derzhavna-pidtrymka/derzhavna-ta-regionalna-programa-pidtrymky-agrarnogo-sektoru/> (дата звернення: 20.03.2024). 3. Міністерство аграрної політики та продовольства України. URL: <https://minagro.gov.ua/news/u-2024-rotsi-roslynyystvo-bude-bezbytkovym-a-prybutkovist-tvarynyystva->

znyzysia-minahropolityky (дата звернення: 20.03.2024). **4.** Звіт про прямі збитки інфраструктури та непрямі втрати економіки від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на червень 2023 року. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/09/June_Damages_UKR_-Report.pdf (дата звернення: 20.03.2024). **5.** Баян А. В., Гришова І. Ю., Шабатура Т. С. Публічна політика та державна підтримка розвитку аграрного виробництва в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2021. № 2. С. 156–167. **6.** Чечоткін В. В., Пристемський О. С. Інвестиційна політика та державна підтримка як запорука сталого розвитку аграрного сектору економіки України. *Modern economics*. 2020. № 20. С. 291–295. **7.** Дорош Й. М., Мартин А. Г., Новаковська І. О. Розвиток землевпорядної науки в Україні. *Вісник аграрної науки*. 2021. № 4 (817). С. 67–76. URL: https://agrovisnyk.com/pdf/ua_2021_04_09.pdf (дата звернення: 21.03.2024). **8.** Месел-Веселяк В. Я., Федоров М. М. Наукове забезпечення розвитку аграрної реформи в Україні. *Економіка АПК*. 2021. № 1. С. 60–71. URL: <http://eapk.org.ua/contents/2021/01/60> (дата звернення: 21.03.2024). **9.** Міністерство аграрної політики та продовольства України. *Україна: вплив війни на прибутковість сільськогосподарського виробництва. Середні показники за 2023 рік, поточний стан (січень 2024) та прогноз на 2024 рік*. Вип. № 3. URL: <https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/viini-na-pributkovist-silskogospodarskogo-virobnitstvavipusk-3.pdf> (дата звернення: 21.03.2024). **10.** Ukraine Facility. URL: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/> (дата звернення: 21.03.2024). **11.** Державний аграрний реєстр. URL: <https://www.dar.gov.ua/> (дата звернення: 21.03.2024).

REFERENCES:

1. Zahroza prodovolchii bezpetsi svitu. URL: <https://mfa.gov.ua/protidiya-agresiyi-irf/zagroza-prodovolchij-bezpeci-svitu> (data zvernennia: 18.03.2024). **2.** Departamentu ahrarnoi polityky, prodovolstva ta zemelnykh vidnosyn. URL: [https://agro.od.gov.ua/derzhavna-pidtrymka/derzhavna-ta-regionalna-programa-pidtrymky-agrarnogo-sektoru/\(data zvernennia: 20.03.2024\)](https://agro.od.gov.ua/derzhavna-pidtrymka/derzhavna-ta-regionalna-programa-pidtrymky-agrarnogo-sektoru/(data zvernennia: 20.03.2024)). **3.** Ministerstvo ahrarnoi polityky ta prodovolstva Ukrainy. URL: <https://minagro.gov.ua/news/u-2024-rotsi-roslynnystvo-bude-bezbytkovym-a-prybutkovist-tvarynnytstva-znyzysia-minahropolityky> (data zvernennia: 20.03.2024). **4.** Zvit pro priami zbytky infrastruktury ta nepriami vtraty ekonomiky vid ruinuvan vnaslidok viiskovoi ahresii Rosii proty Ukrainy stanom na cherven 2023 roku. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/09/June_Damages_UKR_-Report.pdf (data zvernennia: 20.03.2024). **5.** Balian A. V., Hryshova I. Yu., Shabatura T. S. Publichna polityka ta derzhavna pidtrymka rozvytku ahrarnoho vyrobnytstva v Ukraini. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2021. № 2. S. 156–167. **6.** Chechotkin V. V., Prystemskiy O. S. Investytsiina polityka ta derzhavna pidtrymka yak zaporuka staloho rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrainy. *Modern economics*. 2020. № 20. S. 291–295. **7.** Dorosh Y. M., Martyn A. H., Novakovska I. O. Rozvytok zemlevporiadnoi nauky v Ukraini. *Visnyk ahrarnoi nauky*. 2021. № 4 (817). S. 67–76. URL: https://agrovisnyk.com/pdf/ua_2021_04_09.pdf (data zvernennia: 21.03.2024). **8.** Mesel-Veseliak V. Ya., Fedorov M. M. Naukove zabezpechennia rozvytku ahrarnoi reformy v Ukraini. *Ekonomika APK*. 2021. № 1. S. 60–71. URL: <http://eapk.org.ua/contents/2021/01/60> (data zvernennia: 21.03.2024). **9.** Ministerstvo ahrarnoi polityky ta prodovolstva Ukrainy. *Ukraina: vplyv viiny na*

prybutkovist silskohospodarskoho vyrobnytstva. Seredni pokaznyky za 2023 rik, potochnyi stan (sichen 2024) ta prohnoz na 2024 rik. Vyp. № 3. URL: <https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/viini-na-pributkovist-silskogospodarskogo-virobnitstvavipusk-3.pdf> (data zvernennia: 21.03.2024). 10. Ukraine Facility. URL: [https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/\(data zvernennia: 21.03.2024\)](https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/(data+zvernennia:21.03.2024)). 11. Derzhavnyi ahrarnyi reiestr. URL: <https://www.dar.gov.ua/> (data zvernennia: 21.03.2024).

Koval V. V. [1; ORCIDID: 0000-0003-2562-4373],

Doctor of Economics, Professor,

Soloviova O. M. [1; ORCID ID: 0000-0002-0441-5997],

Candidate in Economics (Ph.D.),

Nesenenko P. P. [2; ORCID ID: 0000-0001-6399-3511],

Doctor of Economics, Associate Professor,

Palii S. A. [3; ORCID ID: 0000-0002-9265-6407],

Candidate of Science in Public Administration (Ph.D.),

Associate Professor

¹ *Izmail State University of Humanities, Izmail, Ukraine*

² *Odesa National Economic University, Odesa, Ukraine*

³ *Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv, Ukraine*

STATE AGRARIAN POLICY AND MANAGEMENT OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF LAND USE IN UKRAINE

Ukraine plays an important role in shaping international food security. Events in recent years have contributed to a decrease in the economic efficiency of the agricultural sector's development. However, due to the positive development of Ukraine's state agrarian policy, agricultural production has not only supplied the domestic market but also resulted in the export of a range of goods. The destruction of agricultural sector infrastructure, disruptions in product logistics, deterioration of land conditions, etc., are top priorities for resolution alongside the development and implementation of corresponding programs of Ukraine's state agrarian policy.

During the conducted research, an increase in the level of direct and indirect losses to the agricultural sector, land resources, and forest fund due to military actions on the territory of Ukraine as of June 2023 was identified. It was determined that the cost of restoring destroyed facilities amounted to \$1.32 billion. The trend of changing world prices, prices at elevators and ports in Ukraine for grain and oilseed crops during 2021–2023 was analyzed, revealing that prices for these crops on the Ukrainian market

decreased by approximately 45% due to the lack of opportunity for free export.

It was determined that the current state agrarian policy is aimed at reorienting the Ukrainian economy from raw material to processing, which will contribute to the development of Ukraine's economy. Based on the research results, it is noted the necessity of improving and developing Ukraine's state agrarian policy towards building interactions between processes of expanding production assortment, processing, storage, and supply of products, seeking optimal export chains, and developing the digitization of the agricultural sector based on the principles of circular economy.

Keywords: state regulation; sustainable development; land use; land relations; economic processes.

Отримано: 22 березня 2024 року
Прорецензовано: 27 березня 2024 року
Прийнято до друку: 29 березня 2024 року